

մոտ՝ քրդեր և դարաչիներ, Արաքսապար հովտից բարձր՝ շամլուներ³⁶: Ըստ վիճակագրական տվյալների՝ XX դ. սկզբին Ղարադաղում մնացել էր ընդամենը 29 հայաբնակ գյուղ³⁷:

1946թ. Ղարադաղի հայերի՝ դեպի Խորհրդային Հայաստան կատարած ներգաղթի հետևանքով երկրամասն ամբողջությամբ հայաթափվել է³⁸:

KARADAG

A. Г. КАРАГЕЗЯН

Карадаг был одним из областей исторической Армении. Греческий географ Страбон упоминает его под названием Фавнитиды. Исследования показывают, что Фавнитиды-Карадаг территориально соответствует западной части провинции Пайтакаран Великой Армении, а его восточная часть занимала страна Баласакан (Каспиане-Каспк).

G HARADAGH

A. H. GHARAGYOZYAN

Gharadagh was one of the historical Armenian regions. Greek geographer Strabon mentioned it by the name Phavnitis. Investigations show that Phavnitis-Gharadagh corresponds to the Western sector of Phaytakaran region in Great Armenia, and the Eastern part was Baghasakan world (Caspiane-Caspq).

ՍԵՎԱՆԻ ԱՎԱԶԱՆԻ ԲՐՈՆՁԵԴԱՐՅԱՆ ԴԱՇՈՒՅՆՆԵՐԻ ԶԱՐԴԱՐՎԵՍՏԸ

Մ. Ս. ՔԵՇԻՇՅԱՆ

Բրոնզի դարաշրջանի մետաղագործության յուրաքանչյուր փուլ ինքնատիպ և յուրօրինակ է արվեստի որոշակի արտահայտչամիջոցներով, հատկապես դրանց զարդարման արվեստով: Ուշագրավ են վաղ բրոնզից մինչև ուշ բրոնզ ընկած դարաշրջաններին (մ.թ.ա. IV հազ. վերջ - XI դ.) վերաբերվող՝ Սևանի ավազանից հայտնաբերված մետաղագործական արտադրանքի նմուշները, որոնք, կիրառական նշանակությունից զատ, ունեցել են նաև պաշտամունքային բնույթ:

Բազմաթիվ գտածոներ վկայում են, որ Անդրկովկասյան տարածաշրջանը հնագույն և ինքնուրույն մետաղամշակման օջախներից է: Հենց կովկասյան պղնձահանքերի հարստությունն էր այն հիմնական պատճառներից մեկը, որ այն

³⁶ Նույն տեղում, էջ 43-57:

³⁷ Ե. Ֆրանգեան, նշվ. աշխ., էջ 98; Հ. Հովսեփյան, նշվ. աշխ., էջ 145:

³⁸ Հ. Հովսեփյան, նշվ. աշխ., էջ 145, 156-157:

դարձավ ամենահզոր մշակութային կենտրոններից¹:

Սևանի ավազանի և Հայկական լեռնաշխարհի մշակույթի կարևոր բաղադրամաս է կազմում մետաղագործությունը: Հայաստանի տարածքում բրոնզեդարյան մետաղյա իրերի, այդ թվում և Սևանի ավազանից հայնաբերվածների ուսումնասիրության հիման վրա պատկերացում ենք կազմում պատրաստող վարպետների և ընդհանրապես այդ դարաշրջանի տեղաբնակների ճաշակի, մտածողության, պաշտամունքի և հոգևոր ընկալումների մասին: Հարկ է նշել, որ բրոնզի յուրաքանչյուր փուլի զարգանախշի վերապրուկները նկատելի են դրան հաջորդող փուլում, որոնք երբեմն կատարելագործվել և լայն տարածում են ստացել: Բնական է, որ դրանց առանձին դրսևորումներ ժամանակի ընթացքում մոռացության են մատնվել:

Մետաղագործական իրերի զարգանախշումը իր ձևով ու տեսակներով այնքան էլ չի տարբերվում խեցեգործական նմուշների նախշերից, տարբերությունը նյութի և պատրաստման տեխնիկայի մեջ է, և այն, որ մետաղե իրերը պահանջում են այլ մոտեցումներ, երբեմն էլ սրանցում հանդես են գալիս զարդարման նոր եղանակներ:

Բրոնզի դարաշրջանի մետաղագործական իրերի զարգանախշումը որոշ իմաստով ինքնատիպ է, և երեք փուլերի անցումային ընթացքում մարդը փնտրել է նոր զարդարման ձև, ոճ, հորինվածք, ստեղծել նոր տեսակներ: Ի տարբերություն խեցեղենի, մետաղագործությունում փորագրման, ընդելուզման (քարերով, ոսկով, արծաթով, փայտով) շնորհիվ ստեղծվել են արվեստի յուրօրինակ աշխատանքներ, ինչը ավելի ակնհայտ է միջին և ուշ բրոնզի դարաշրջաններում:

Դեռևս վաղ բրոնզի դարաշրջանում Սևանի ավազանը մետաղագործության հնագույն օջախներից էր: Դարաշրջանի առաջին փուլում (մ.թ.ա. XXXV-XXIV դդ.) բրոնզը կիրառվել է հիմնականում տնտեսական գործիքներ, զենքեր պատրաստելու համար: Ուշադրություն չի դարձվել զարդարման, քանդակման, հորինվածքի և ստեղծագործական մտքի վրա: Նկատենք մի հանգամանք. եթե Սևանի ավազանի վաղ բրոնզի դարաշրջանի մետաղե շատ իրեր հիմնականում անզարդ են կամ պարզունակ՝ հասարակ զարգանախշերով, ապա դա չի նշանակում, որ զարգանախշը ընդհանրապես բացակայել է, ուղղակիորեն այն լայն տարածվածություն և կիրառություն չի ունեցել: Ենթադրաբար, դրա գոյությունը եղել է, ինչը կարող ենք փաստել զարգանախշման միջին և ուշ բրոնզի դարաշրջանների մետաղագործական իրերի կատարելությանը և վարպետությանը, հետևաբար չէր կարող այդ արվեստը անմիջապես միջին բրոնզից սկսել, դրա արմատները գալիս են վաղ բրոնզի փուլից, և միայն հաջորդներում են կատարելագործվել: Սկզբում դրանք չունեին կոնկրետ նախշեր, սակայն ունեին զարգանախշման ձև և կառուցվածք²:

¹ Монгайт А. А. Археология СССР, Москва, 1955, с. 116; Бабалян Г. В. Основы археологии (Бронзовый век. Кавказский центр металлургии), Ростов-на-Дону, 2004, с. 93-94.

² Тараян З. Р. Символы симметрии орнамента в Армянском прикладном искусстве, Ереван, 1989, с. 64.

Սևանի ավազանի միջին բրոնզեդարյան հուշարձաններից (մ.թ.ա. XXIV-XVI դդ.) հայտնաբերվել են մետաղից պատրաստված տարաբնույթ առարկաներ (զենքեր, զարդեր, աշխատանքային գործիքներ, պաշտամունքային նշանակության իրեր)՝ չնայած դրանք քանակապես սակավաթիվ են, ավելի պարզունակ։ Դրանցում հատկապես գերակշռում են զենքերը, մանավանդ՝ լայնակոս զարդերով դաշույնները։

Համեմատելով և զուգահեռներ անցկացնելով վաղ և միջին բրոնզի դարաշրջանների մետաղագործական արվեստի և զարդանախշման հետ, տեսնում ենք, որ ուշ բրոնզի դարաշրջանի զարդանախշման արվեստը ավելի հարուստ և ճոխ է, ինչպես նաև՝ ավելի զարգացած պատրաստման հմտություններով։ Իրավացի է Հ. Մարտիրոսյանը, նշելով, որ. «Հայ արվեստի հոգևոր և նյութական կյանքի ակունքները պետք է փնտրել ուրարտական և ուշ բրոնզեդարյան մշակույթի ընդերքում»³։

Սևանի ավազանի ուշ բրոնզեդարյան մշակույթի (մ.թ.ա. XV-XI դդ.) զարգացումը պայմանավորված է մետաղի օգտագործման և արտադրական ուժերի զարգացման նոր վերելքի հետ։ Այդ ժամանակաշրջանում կիրառություն են գտել տարբեր մետաղներ՝ պղինձ, բրոնզ, արծաթ, ոսկի, մաքուր անագ, ծարիր։ Առանձնահատուկ դեր է ունեցել ոսկին, որից պատրաստվել են արվեստի անկրկնելի նմուշներ ու պերճանքի առարկաներ, որոնք իրենց զարդանախշերով տիպական են հայկական արվեստին, բնորոշելով ներկայիս հայ արվեստի ակունքները։

Մարդկային մտքի ճկունության շնորհիվ պատրաստվել են ոչ միայն աշխատանքային գործիքներ և զենքեր, այլև դրվագվել զարդեր, ծուլվել եղջերուների, ցուլերի, այծերի, այծյամների, առյուծների, թռչունների կատարյալ արվեստի հասնող արձանիկներ, ռազմակառքի բրոնզե մանրակերտեր, զանազան պաշտամունքային իրեր, որոնք, քանդակներ լինելուց զատ, նաև զարդարանքի առարկաներ են։

Տեղաբնակները մեծ հմտություն և գիտելիքներ են ունեցել մետաղագործության բնագավառում, ինչպես նաև դրանց զարդանախշման արվեստում, սերտորեն կապված են եղել Դիլիջանի, Գուգարքի, Լոռի-բերդի, Հանքավանի, Շամլուղի, Արցախի, Թռեղքի, Ուզերլիկ-թեփեի մշակույթների հետ⁴։

Ուշ բրոնզի դարաշրջանում ավելի շատ գերակայություն է տրվում առարկայի պատկերավորությանը, քան զարդանախշմանը⁵։

Բրոնզե, երբեմն նաև ոսկե իրերը, որ ուղեկցող նյութ են հանդիսացել մնջեցյալի համար, դրանց պատրաստման ձևը, ճոխությունը, հստակորեն վկայում են հանգուցյալի դասային աստիճանի և հասարակության մեջ զբաղեցրած տեղի

³ Մարտիրոսյան Հ. Ա., Ուշ բրոնզեդարյան բնակավայրեր ու դամբարանադաշտեր, Հայաստանի հնագիտական հուշարձանները, պրակ II, Երևան, 1969, էջ 42։

⁴ Ավետյան Վ. Վ., Սևանի ավազանի մշակույթը մ.թ.ա III-II հազարամյակներում, Երևան, 2003, էջ 126։

⁵ Тараян З. Р., там же, с. 83.

մասին: Սրա մասին առանձնակիորեն փաստում են ավագանից գտնված տարատեսակ դաշույնները:

Մեր կողմից բրոնզե դաշույն է գտնվել Գեղարքունիքի մարզի Այրիվան գյուղում բացված Ա-1 կուրգանային դամբարանից⁶:

Դաշույնի շեղբը միաձույլ է խաչարդի հետ: Խաչարդի վերին հիմքից շեղբի եզրերը սահուն նեղանալով՝ ավարտվում են կիսաօվալաձև վերջավորությամբ: Շեղբի կենտրոնով վերից վար անցնում է 5մմ լայնությամբ ջիղ: Խաչարդը սեղանաձև է, շեղբի հիմքից սահմանազատվում է աննշան հաստությամբ, որի վրա կան հավասարաչափ հեռավորությամբ 7 միջանցիկ կլոր անցքեր: Խաչարդին կապած է 3,5 սմ երկարությամբ և 1,5 սմ լայնությամբ տափակ, ծայրը կլոր պոչուկ-ելուստ՝ վերջավորությունում կլոր անցք՝ դաստակին ամրացնելու համար: Հավանաբար դաստակը եղել է փայտից կամ ոսկորից, որը մի ծայրով մտել և ամրացվել է գլխիկին: Դաստակի գլխիկը բրոնզից է, ունի հովհարաձև տեսք, սուրանկյուն եռանկյունի կտրվածքներով, որոնք մեկընդմեջ ընդելուզվել են գունավոր փայտերով (փայտի մնացորդները պահպանվել են)⁷: Այսինքն՝ փայտը ևս եղել է բրոնզե առարկայի զարդարման միջոց, և պատրաստող վարպետը մտածել է տարբեր հնարանքներ և տվել դրանց իր մտածած և պատկերացրած հորինվածքը: Մեզ հայտնի միջին բրոնզեդարյան դաշույնների շեղբերը հիմնականում նման են սույն դաշույնի շեղբին, սակայն գլխիկավոր դաստակներով դաշույններ միջին բրոնզի դարաշրջանում սակավ են պատահում, այդպիսիք ունենում են շրջանակավոր դաստակներով դաշույններն ու սրերը: Այս առումով Այրիվանից հայտնաբերվածը կարելի է դասել եզակիների շարքին կամ դիտել որպես նորություն՝ Սևանի ավագանի միջին բրոնզեդարյան գտածոների մեջ:

Սևանի ավագանից հայտնաբերված ուշ բրոնզեդարյան դաշույնների մեջ կան այնպիսիները, որոնք զարդարման արվեստով վկայում են տեղաբնակների մետաղագործության և դրան զուգահեռ՝ զարդանախշման արվեստի կատարելության մասին: Դրանք հավանաբար ծիսական նշանակության դաշույններ են, կամ պատկանել են բարձր դիրք զբաղեցնող մարդու, ենթադրաբար՝ քրմապետի կամ զորապետի: Դաշույնների վրա պատկերված կենդանական ռելիեֆ-վերադիր զարդաքանդակները խոսում են տոտեմապաշտական երևույթի մասին (**Նկ. 1**): Դրանց պատյանները ծածկված են հիմնականում սեպաձև կտրվածքներով կամ սեպանախշերով, որի նախշային կիրառումը լայնորեն տարածված է այս մշակույթում: Ըստ Լճաշենի հնագույն մշակույթը հայտնաբերող և պեղող անվանի հնագետ Հարություն Մնացականյանի ուսումնասիրության, լճաշենյան դաշույնների «պատյաններից մեկի վրա այդպիսի ծակոտկենների թիվը հասնում է 1.500-ի»⁸:

⁶ Ավետյան Վ. Վ., Քեշիշյան Մ. Ս., Միջին բրոնզեդարյան նյութեր Այրիվանից.- Խ. Արմյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու, պրակ I, Երևան, 2003, էջ 304-309:

⁷ Նույն տեղում, էջ 308, աղ. I, նկ. 1-2:

⁸ Մնացականյան Հ. Հ., Բրոնզե դարի զենքերի հազվագյուտ նմուշներ Լճաշենում.- «Սովետական գրականություն» ամսագիր, թիվ 9, Երևան, 1965, էջ 129:

Դաշույնը խորհրդանշել է այն կրողի արժանապատվությունը, ընդգծել ուժը: Դրան մեծ տեղ է հատկացվել, օգտագործվել է նաև որպես զարդ, շքեղության առարկա:

Ուշ բրոնզեդարյան դաշույնների մեջ իր զարդարման արվեստով աչքի են ընկնում **Լճաշենի № 2** մեծ դամբարանաբլուրի դաշույնները:

Սրանցից առաջինը ունի բավականին հետաքրքիր զարդանախշեր՝ պատկերագրական հետաքրքիր իմաստ պարունակող քանդակներով: Դաշույնի դաստակը ունի սեպածև կտրվածքներով զարդաշարքեր, դաստակի գլխիկը կլոր է, ուռուցիկ և խաչաձև կտրվածքներով: Խաչի թևերի եռանկյունաձև հատվածները ընդելուզվել են գունավոր փայտով⁹:

Գեղարվեստական կատարելությամբ աչքի է ընկնում դաշույնի պատյանը, որի վրա արված են ռոմբաձև մանր կտրվածքներ, սեպածև և ռելիեֆ օձապատկեր զարդանախշեր: Պատյանի վրա պատկերված են երեք օձեր, որոնցից մեկը ռելիեֆ, ուղիղ գծով անցնում է կենտրոնական մասով՝ ներքևից բարձրանալով վեր և ճյուղավորվում երկու մասի: Օձի գալարուն մյուս պատկերը սկսում է պատյանի ծայրից և երկճյուղվում այն տեղում, որտեղից երկճյուղվել է առաջին օձապատկերը¹⁰: Պատյանի մյուս երեսը ծածկված է կտրվածքազարդերով: Օձապատկերը տարածված զարդանախշ է հնագույն Հայաստանի արվեստում: Հելլենիստական Հայաստանում տարածված են եղել օձագլուխ ապարանջանները, որոնք կրել են ունևոր կանայք¹¹:

Նույն դամբարանից երկու համանման դաշույններ են գտնվել, որոնցից մեկի պատյանի վրա երկճյուղ օձապատկեր է, մյուսի վրա՝ մեկ օձապատկեր:

Յուրօրինակ զարդարման արվեստ ունի եռանկյունաձև, նուրբ ակոսագծերով զարդարված դաշույնի պատյանը¹²: Այն փոսիկազարդով է, մանր գնդազլուխ մեխերով, եռանկյունաձև կտրվածքներով, գունավոր փայտերի ընդելուզվածքով¹³:

⁹ **Мнацаканян А. О.** Лчашенские курганы, (Раскопки 1956г.). Краткие Сообщения о докладах и полевых исследованиях института Археологии (КСИА), Москва, 1961, вып. 85, рис. 25, 1-3; **Ավետյան Վ. Վ.**, Սևանի ավազանի մշակույթը..., էջ 133, աղ. XLI, նկ. 1:

¹⁰ **Ավետյան Վ. Վ.**, նշվ. աշխ.:

¹¹ **Նահապետյան Ռ.**, Աղձնիքահայերի ընտանիքը և ընտանեկան ծիսակարգը, Երևան, 2004, էջ 56:

¹² **Ավետյան Վ. Վ.**, Սևանի ավազանի մշակույթը..., էջ 134:

¹³ Նույն տեղում, էջ 134:

նկ. 1

**Սևանի ավազանից հայտնաբերված ուշ բրոնզեդարյան նախազարդ
դաշույնների օրինակներ**

Իր կատարողական արվեստով հետաքրքրություն է ներկայացնում Երվ. Լալայանի Նոր Բայազետից հայտնաբերած դաշույնը: Սրա պատյանի զարդանախշն իմաստավորում է երկգլխանի վիշապ-օձի, որը ձգտում է դեպի իրեն կլանել Արև-Լուսին զույգ սկավառակները¹⁴: Պատյանի ստորին մասը առյուծապատկեր քանդակ է, որը հիմնականում հանդես է գալիս արևի հետ¹⁵: Ջարդանախշը արված է սեպածն զարդի տեսքով, եռանկյուններով:

Նմանատիպ, սակայն որոշ աննշան զարդանախշային տարբերությամբ դաշույնի պատյան դարձյալ հանդիպում ենք Նոր Բայազետում¹⁶: Սրա վրա պատկերված է երկգլխանի վիշապ-օձ, որի կողքերը պատված են սեպածն զարդերով:

¹⁴ Մարտիրոսյան Յ. Ա., Գիտությունն սկսվում է նախնադարում, Երևան, 1978, էջ 34, նկ. 35:

¹⁵ Մարտիրոսյան Յ. Ա., նույն տեղում: Խարայեյան Յ. Ռ., Պաշտամունքն ու հավատալիքը ուշ բրոնզեդարյան Հայաստանում, Երևան, 1973, էջ 62, նկ. 33:

¹⁶ Есаян С. А. Художественное оружие Армении эпохи поздней бронзы. Լրաբեր հասարակական գիտությունների (ԼՀԳ), Երևան, 1988, № 11, էջ 80-81, աղ. III, նկ. 2:

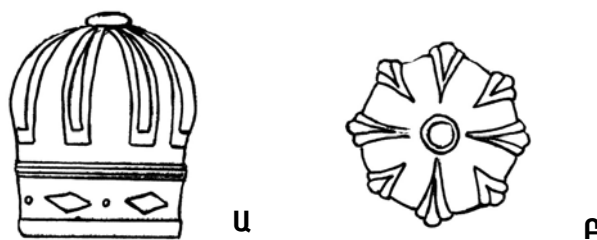
Հետաքրքիր է, որ այն մասում, որտեղ օձը ծյուղավորվում է երկու մասի, բաց տարածքում սեպերով պատկերված է կիսատ վարդյակ, որի միջոցով պատրաստող վարպետը կարծես ձգտել է արտահայտել որևէ իմաստ: Հավանաբար այն արտահայտում է վերածնունդի, բազմաճյուղ կենաց ծառի գաղափարը: Ուղիղ սրա վերևում երկու վարդյակներ են՝ արևի տեսքով, ավելի վեր, մի փոքր այլ պատկերագրմամբ՝ պատկերված է երրորդ վարդյակը: Պատյանի ծայրին նստած առյուծի փոքրիկ քանդակ է, հստակորեն երևում են նստած դիրքը, աչքերը, փոքր-ինչ բաց երախը:

Կատարողական առումով հետաքրքրություն են ներկայացնում Ծովագարդ (Մուխան) գյուղում 1970 թվականին տան հիմնափորման աշխատանքների ժամանակ բացված քարարկյա դամբարանից գտնված երկու դաշույնների մնացորդները¹⁷:

Ա դաշույն. Սրանից պահպանվել է միայն դաստակի բրոնզե գլխիկը՝ ամբողջական: Ձևաբանորեն այն նման է «սարկավագի գլխարկի», գագաթին կլոր, վերադիր բևեռ է, որից դեպի հիմք իջնում են չորս ելուստներ: Սրանց վրա երկարությամբ արված են խազագծեր, իսկ ելուստների միջև գծազարդերով արված են վերադիր ռոմբաձև բևեռներ (**նկ. 2ա**):

Գլխիկի տրամագիծը 3,5 սմ է, ելուստների հետ միասին հաստությունը՝ 4,5 սմ, բարձրությունը՝ 3,5 սմ: Դաստակի գլխիկի մեջ պահպանված են եղել փայտի մնացորդներ, որոնց վրա շեղբը բռնակին ամրացվել է բրոնզե գամերով: Այդ նպատակով շեղբին արվել են անցքեր և գամեր՝ փայտե բռնակին: Վերջինիս ամբողջովին զարդարել է բրոնզե գլխիկը, որն ամրացվել է բռնակին գամերի միջոցով: Գամերի թիվը 10 է: Ենթադրաբար դաշույնի շեղբի երկարությունը բռնակի հետ եղել է 30-35 սմ, առանց բռնակի՝ 20-22 սմ: Հավանաբար դաշույնն ունեցել է զարդարուն պատյան՝ փայտե կամ կաշվե վրաքաշով:

Բ դաշույն. Նախորդի նման սրանից ևս պահպանվել է միայն դաստակի բրոնզե գլխիկը՝ ամբողջական վիճակում (**նկ. 2բ**): Այն փոքր-ինչ երկարավուն է, վերնամասը կլոր, որի վրա հավանաբար **Ա դաշույնի** գլխիկի բևեռի նման արվել է բևեռանախշ:

նկ. 2

Ծովագարդից (Մուխան) հայտնաբերված բրոնզե դաշույնների դաստակի գլխիկների զարդարուն հատվածների վերակազմությունը

¹⁷ Ավետյան Վ. Վ., Գործնական աշխատանքներ հնագիտությունից, Երևան, 1983, էջ 71-73, նկ. 6-7:

Դաստակի գլխիկի վերին մասից դեպի նրա հիմք են իջնում թվով 8 ելուստներ, որոնք ընդհատվում են գլխիկի ուղիղ միջին գոտում: Դրանից ցած՝ 0,5 սմ ինտերվալից հետո, ընդլայնակի երեք խազագծերով արված է դուրս ընկած գոտի: Խազով գոտեպատված է նաև գլխիկի ներքին վերջավորությունը, իսկ երկու գոտիների միջև ընդլայնակի, մի շարքով արված են անցքեր՝ գլխիկը փայտե բռնակին գամելով ամրացնելու համար: Գլխիկի տրամագիծն է 3,5 սմ, ելուստների հետ հաստությունը՝ 4 սմ, երկարությունը՝ 4,5 սմ: Շեղքը բռնակին ամրացվել է պղնձե կամ բրոնզե գամերով: Գլխիկը բռնակին ամրացվել է գամերով, որոնց համար դրա վրա արված են 4 կլոր անցքեր: Բռնակն ունեցել է վերադիր և խորադիր երկրաչափական տարածև զարդանախշեր: Նմանատիպ դաշույնները կարող են համարվել բրոնզեդարյան զինարվեստի լավագույն նմուշներ: Դրանք տարածված են Սևանի ավազանում և մասնագիտական գրականության մեջ հայտնի են սևանյան տիպի դաշույններ անվամբ¹⁸:

Ի դեմս սևանյան, հատկապես լճաշենյան դաշույնների՝ ակնհայտ է, որ այս հնագույն բնակավայրի վարպետները կարողացել են հմտորեն և դասական ձևով օգտագործել դեկորատիվ կիրառական արվեստի բնագավառում՝ ավազանի մշակություն սիրված սեպածև կտրվածքներով զարդանախշերը: Նկատելի է, որ ամեն մի առարկայի և դրանց տեղադրման համար՝ իր տեսակում գտնվել է համապատասխան չափ, ձև և ռիթմ: Ընդ որում, դաշույնների նախշազարդման մեջ, մեկ ոճի և մոտիվի միասնության մեջ չենք նկատում հորինվածքային կրկնություններ¹⁹:

Կարծում ենք, որ, զարդարվեստի ուսումնասիրման բնագավառում, կարևորվում է հնագույն զենքերի, հատկապես դաշույնների զարդանախշային հորինվածքի և պատկերագրության ձևաբանական վերլուծությունը, համոզված լինելով, որ Սևանի ավազանի բրոնզեդարյան մետաղագործ վարպետը ոչ միայն եղել է հմուտ զինագործ, այլև արվեստագետ: Դա է փաստում այն, որ դաշույնների նախշերը նրբակերտորեն զուգորդված են դրանց ձևի հետ, և զինարվեստի այս տեսակում գոյություն ունեցող բարձր էսթետիկական որակը օբյեկտիվորեն թույլ է տալիս այդ արհեստը դիտել կիրառական արվեստի գեղարվեստական կողմից:

ОРНАМЕНТЫ БРОНЗОВЫХ КИНЖАЛОВ СЕВАНСКОГО БАССЕЙНА

М. С. КЕШИШЯН

Исследуемый материал об орнаментальных бронзовых кинжалах бассейна оз. Севан является незначительной частью предметов вооружения материальной культуры древней Армении, в основном Лчашена эпохи поздней бронзы. На футлярах этих кинжалов имеются великолепные клиновидные орнаменты, которые являются прекрасными творениями древних мастеров и дают нам возможность иметь определенные

¹⁸ **Куртин Б. А.** Археологические раскопки в Тriaлети, с. 58.

¹⁹ **Блезк В. Б.** Памятники декоративно-прикладного искусства из Лчашена. Պատմա-բանասիրական հանդես (ՊԲՀ), Երևան, 1968, № 3 (42), էջ 254-255:

представления о замечательных мастерах-бронзолитейщиках Севанского бассейна, создавших великолепные творения прикладного искусства, орнаментальные мотивы которых значительно обогащают наши представления о древних верованиях.

ORNAMENTS ON BRONZE DAGGERS IN SEVAN BASIN

M. S. KESHISHYAN

The article is about the ornaments of the Sevan Basin Bronze daggers. It is mentioned that those daggers not only present historical, archaeological value, but also testify to the ancient times ingot masters of high art.